

השימוש לאור נר חנוכה: שיטת רש"י

א. סוגיות הגמרא

השימוש לאור נר חנוכה שנוי במחלוקת אמוראים בשתי סוגיות במס' שבת - האחת בדף כ"א: בסוגיית פתילות ושמיים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת - האם מדליקין בהן בחנוכה? רבא מסביר דעתו של רב הונא: "...מאי טעמא דרב הונא? קסבר ככתה זקוק לה, ומותר להשתמש לאורה" ואילו ר' ירמיה מסביר דעתו של רב: "...מאי טעמא דרב? קסבר ככתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה". תוס' (ד"ה ומותר), אכן פוסק: "וכן הלכתא, דנר חנוכה אסור להשתמש לאורה כרב ור' יוחנן...". טעם לאסור אמנם לא מצאנו בסוגיא, אך רש"י מבאר: "ואסור להשתמש לאורה - שיהא ניכר שהוא נר מצווה...". גם בדף שאח"כ (כ"ב.) מצאנו מחלוקת אמוראים בענין זה. "אמר רב יהודה אמר רב אסי: אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה". על דעה זו מקשה וחולק שמואל - "וכי נר קדושה יש בה?"¹ - ולעומת הסוגיא הקודמת, הרי כאן בסוגיא זו אף מופיע טעם מפורש לאסור: "שלא יהיו מצוות בזויות עליו".

1. אף בסוגיות אחרות ניתן למצוא התייחסות לענין זה - למשל סוגיית מדליקין מנר לנר, וכן סוגיית שעת חסכנה - "שמניח על שולחנו ודיו" - ומוסיף רבא: "וצריך נר אחרת להשתמש לאורה" אם סובר שאסור להשתמש, מה החדוש? ואם סובר שמותר (כפי שמשמע דעתו בסוגיא בדף כא:), מדוע יש צורך בנר - עיין ר"ן, ו"פתח חדבור" (על "בעל העטור" ועוד).

ב. השאלה המרכזית

יש לדון בשאלה - מה היחס שבין שתי הסוגיות? האם זו אותה מחלוקת, ואם כן, מדוע בסוגיא אחת הניסוח הוא כללי - מותר או אסור להשתמש לאור הנר, ובסוגיא השניה עוסקים בשמוש מסוים - הרצאת מעות כנגד הנר בעוד שניתן לנסח זאת בקיצור, אליבא דהלכתא: אם אסור להשתמש לאור הנר, מדוע מתיחס רב יהודה דווקא להרצאת מעות?
 ושתי גישות מצאנו בענין זה, בראשונים:

ג. שיטת הר"ן והרא"ש

רוב הראשונים סוברים כי יש התאמה בין הסוגיות, דהיינו, מ"ד "אסור להשתמש לאורה" סובר שאין להרצות מעות כנגד הנר. ועל השאלה מדוע נקט דווקא בדוגמא זו כותב הר"ן: "רבותא אשמעינן, דאפילו רצוי מעות שהוא תשמיש קל אסור". ואילו הרא"ש מרחיב יותר וכותב בסימן ו: "ואע"ג דאיפסיק לעיל דכל תשמיש אסור לאורה, צרכינן לההיא דהרצאת מעות, דהא דאמרינן לעיל דאסור להשתמש לאורה, היינו דווקא תשמיש קבוע, דהרואה אומר: לשם תשמיש הדליקה ולא לשם מצווה, אבל תשמיש עראי לזה לא הדליקה, ואשמעינן רב אסי דאף תשמיש עראי של גנאי² כגון הרצאת מעות אסור..."

2. הבי"י (טור, סי' תרע"ד) מדייק מכך: "...ונראה מדבריו דבתשמיש עראי שאינו של גנאי דחיינו שאינו צריך לחיות ידיו סמוכות לנר שרי, ולא ידעתי למה לא כתבו כן רבינו (חסור) ורי' ירוחם", ומבין שישנם שמושים מותרים גם למי"ד "אסור" להשתמש לאורה" - עיין גם בט"ז (או"ח, תרע"ג סק"ב) חזן בחידוש תב"י ובמחרש"ל שמביא שם.

נמצא שלפי הר"ן והרא"ש ישנן שתי דעות בלבד בנושא: דעת האוסרים כל שמוש, ודעת המתירים הכל. ההלכה היא שאסור, וע"כ אף לתשמיש של מצווה - אין להשתמש לאור הנר.

ד. שיטת "בעל המאור"

לעומת זאת לדעת "בעל המאור" השיטות האוסרות אינן זהות. "למ"ד אסור להשתמש לאורה של נר חנוכה - כל תשמיש במשמע, אפילו תשמיש דמצווה ותשמיש קדושה, משום דקסבר כיוון שהם זכר לגרות ולשמן של היכל, אסורות הן בהנאה כל עיקר - אפילו לקרוא בספר ואפילו לסעודת שבת ולסעודת מצווה, ולמ"ד אסור להרצות מעות כנגד נר של חנוכה, דווקא הרצאת מעות וכיו"ב שהיא תשמיש רשות ושל חול, וכדקא פירש טעמיה - משום בזוי מצווה, אבל תשמיש מצווה ותשמיש קדושה מותר להשתמש לאורה..."

נמצא שלדעתו יש שלוש שיטות בגמ' - ומחלוקתם בדין תלויה בטעם האסור:

- א. מ"ד מותר להשתמש לאורה מתיר "כל תשמיש שבעולם" אלא "שצריך נר אחרת שלא יהא הרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה".
- ב. מ"ד אסור להשתמש לאורה אוסר "כל תשמיש במשמע" - ואפילו של מצווה - וזאת משום: "שהם זכר לגרות ולשמן של היכל" האסורות בהנאה.³
- ג. "ומסקנה דשמעתא" היא שטעם האסור משום בזוי מצוה, אך לא משום קדושה, וע"כ מותר להשתמש לצורך מצוה. ואסור להרצות מעות.⁴

3. להר"ן חסבר דומה: "כל תשמישין ואפילו תשמיש מצווה זכיון שעל ידי נס שנעשה במנורה תקנות - עשאות כמנורה שאין משתמשין בה כלל".

4. הרמב"ן (במלחמת ח') חולק באריכות על שיטתו - מסווגייתנו ומחירושלמי, אך חסברא בטענתו: "...וכיון שנאסרו (משום בזוי מצוה) אף זה שבא לסלקן מן המצוה ולחשתפק מחן אסור - דהא איתקצי ליה" - השוואת הסוגיא - את נר חנוכה לנוי סוכה ולדם מוכיחה כי הטעם הוא משום שחוקצה למצוותו - והוקצח

כשיטת "בעל המאור" שתשמישי מצוה מותרים, סובר גם "בעל העטור" (דף קט"ו): "אסור להרצות מעות כנגד נ"ח שלא יהיו מצוות בזויות עליו, ודוקא תשמיש חול, "אבל תשמיש קדושה שרי". וכן כותב בעל "שבלי הלקט" (מובא בב"י): "דלקרות בספר לאורה מותר דליכא ביזוי מצוה אלא כבוד".

ה. שיטת מרן הראי"ה קוק זצ"ל (טוב ראי"ה - שבת)

הרב כותב שיטה חדשה בביאור הסוגיה, שיטה המבוססת על דברי רש"י. אין הוא מסביר כדעת הר"ן שהסוגיות זהות, אך גם אינו מקבל את גישת "בעל המאור". לדעתו שתי הסוגיות עוסקות בנושאים שונים: הסוגיא בדף כב. עוסקת בשאלת "בזוי מצוה" - שזהו טעם האסור, אך רש"י מסביר בטעמה של הסוגיה הראשונה - "שיהא ניכר שהוא נר מצוה" - מכאן מוכח שאין זהות בין הנושאים בסוגיות. "אלא ודאי דבזוי מצווה דהוא ענין דלקמן, כדאמרינן התם - אבוהון דכולהון דם" - הוא ענין רק לענין דבר של רשות כהרצאת מעות וכיו"ב, אבל שימוש דמצווה אין בזה משום בזוי... (בסוגית מדליקין מנר לנר)". כלומר: סוגית "הרצאת מעות" עוסקת אך ורק בשאלת שמוש לדבר רשות, ומגיעה למסקנה שאסור, משום ביזוי מצוה - "שלא אישתמיט חד למימר דשאלת אם אסור להרצות מעות נגד נר חנוכה דלקמן תהיה שנויה במחלוקת".

לעומת זאת, הסוגיא הראשונה, העוסקת בשאלה אם מותר או אסור להשתמש לאורה, סוגיה זו עוסקת בשאלת שמוש לדבר מצוה בלבד, וכזה ישנה מחלוקת אמוראים "וכיוון דכאן יש מחלוקת על השימוש לאורה אם אסור אם מותר ודאי

לגמרי. אין אלו שני טעמים שונים אלא שמכיון שיש חשש לבזוי מצוה - מקצה לנמרי. לשאלה זו חשלקות גם לענין שמוש בנר לאחר מצוותו. ועיין עוד במ"מ (פ"ד חלי חנוכה ח"ה) ובל"מ (שם) העוסקים בשיטת הרמב"ם, ודנים ביחס שבין חטעמים - "ביזוי מצווה" ו"חוקצה למצווה".

בשמוש של מצוה איירינן - דאין בזה משום בזוי, וכל האסור אינו כי אם משום שיהא היכר שהוא נר מצוה."

עתה מוכן היטב מדוע רש"י מביא טעם חדש ושונה לאסור השמוש לאור הנר בסוגיא זו שכן לא שייך כאן הטעם של "ביזוי מצוה" שהרי בשמוש למצווה עסקינן - ואין כלל ביזוי בכך.

נמצא ששיטת רש"י, עפ"י הרב קוק - דומה ביסודה לשיטת בעה"מ בכך שישנה שיטת אמוראים המחלקת בין שמוש למצוה לבין שמוש לרשות. אלא שלבעה"מ זו שיטת רב יהודה האומר "אסור להרצות", ואלו לרש"י זו שיטת האומרים "מותר להשתמש לאורה". להלכה, דומה שיאמץ רש"י, כשיטת הר"ן והרמב"ן, את דעת הסוכרים "אסור להשתמש לאורה" - "כל שמוש במשמע".

הרמב"ן מקשה על בעה"מ: "ואפילו אם היה הפירוש שפירש בעל המאור ז"ל נכון, על כורחו הלכה - אסור להשתמש לאורה, דק"ל כר' זירא אמר רב מתנא שמדליקין בכל פתילות ושמנים בין בחול בין בשבת, וטעמא משום דאסור להשתמש לאורה, ור' ירמיה ור' יוחנן הכי ס"ל... וכו'..."

אבל לשיטת רש"י (עפ"י הסברו של הרב) אין כל קושי בכך כי אמנם נפסקה הלכה כרב יהודה שאסור להרצות מעות, את אין בכך סתירה לפסיקת ההלכה כמ"ד "אסור להשתמש לאורה" - אף לדבר מצווה.

ואכן, בשירו הנפלא המשלב דיני חנוכה (עמ' 20 ב"אורות חנוכה" "אורות הראי"ה" עמ' ט') מובא:

"וישמר מאד להזחר בכבודה,
ולא ישתמש מאומה מאור יקודה
אף דבר מצווה וחפצי שמים..."

